

Žrtve i savremeni društveni kontekst: teorija, praksa i aktivizam

TEMIDA
Mart 2013, str. 93-112
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM1301093S
Pregledni rad

Deca uključena u život ili rad na ulici kao žrtve iskorišćavanja i zloupotreba

IVANA STEVANOVIĆ*

Ukazujući na značaj teme ovog rada, autorka daje prikaz relevantnih istraživanja u ovoj oblasti u Republici Srbiji, dostupnih podataka o deci koja su uključena u život ili rad na ulici i posebno ističe faktore rizika koji doprinose da se dete uključi u život ili rad na ulici i postane žrtva zloupotreba i iskorišćavanja. Uzimajući u obzir terminološku neusklađenost u ovoj oblasti za potrebe ovog rada, autorka koristi termin „deca uključena u život ili rad na ulici“ uz ukazivanje na neophodnost jasnog terminološkog određenja posmatrane pojave, kao i jasnog definisanja i razlikovanja pojmova „dete na ulici“ i „dete sa ulice“. Imajući navedeno u vidu, osnovni cilj ovog rada je da, preko analize stanja, ukaže na oblasti za prioritarno delovanje, odnosno na neophodnost sistemskog odgovora na ovu pojavu.

Ključne reči: dete na ulici, dete sa ulice, rad, žrtve, iskorišćavanje i zloupotreba.

Uvodne napomene

U Strategiji za smanjenje siromaštva u Srbiji i u politikama u oblasti socijalnog uključivanja, kao osetljive grupe stanovništva u Republici Srbiji posebno su apostrofirane: osobe sa invaliditetom, deca, mladi, žene, stari preko 65 godina, pripadnici romske nacionalne manjine, neobrazovani, nezaposleni, izbegla i interno raseljena lica i stanovništvo ruralnih sredina. Ankete o potrošnji domaćinstva i Ankete o radnoj snazi uzeti su kao kriterijumi za

* Dr Ivana Stevanović je naučna saradnica Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i predsednica Centra za prava deteta. E-mail: ivana@cpd.org.rs

definisane osetljivosti i isključenosti određenih društvenih grupa.¹ Od velikog je značaja u ovoj oblasti i *Strategija za razvoj zdravlja mladih* usvojena 2007. godine.² Ova Strategija definisala je posebno osetljive grupe dece kada je reč o njihovom zdravlju: mladi bez roditeljskog staranja, deca ulice, mladi smešteni u vaspitne ustanove, siromašni, deca i mladi koji nisu obuhvaćeni školskim sistemom, mladi kojima je potrebna posebna podrška, izbegla i interno raseljena lica. Međutim, u odnosu na evropske politike socijalnog uključivanja, koje definišu brojne društvene grupe, koje su u riziku od socijalne isključenosti i u odnosu na koje se prate socijalni i ekonomski pokazatelji, grupe koje su od strane sistema prepoznate kao osetljive i isključene, nisu statistički definisane u Republici Srbiji. Administrativni podaci o ovim grupama postoje uglavnom u okviru sektora koji se njima neposredno bave, ali ne postoje razvijene sektorske, međusektorske politike i mere koje bi unapredile njihov položaj. Kako deca, koja su uključena u život ili rad na uluci, nisu najčešće prepoznata od strane sistema kao posebno osetljiva grupa stanovništva, u teoriji i praksi postoje različita određenja i tumačenja termina za decu koja su uključena u život ili rad na ulici.³ Uzimajući u obzir terminološku neusklađenost u ovoj oblasti, osnovni cilj ovog rada je da se ukaže na potrebu preciznog pojmovnog definisanja i jasnog terminološkog određenja posmatrane pojave, pre svega, jasnog definisanja i razlikovanja pojmova „dete na ulici“ i „dete sa ulice“. Definisane osnovnih pojmova koji se koriste i njihovo razgraničenje, kao i njihova implementacija u nacionalno zakonodavstvo i strateške dokumente, ali i jezik stručnjaka, predstavljaju prvi važan korak ka stvaranju sveobuhvatnog zakonodavnog okvira.

¹ Pomenuta istraživanja godišnje sprovodi Republički zavod za statistiku, dok dobijeni podaci najopštije definišu socijalni i ekonomski status opšte populacije i gore navedenih osetljivih grupa.

² Ministarstvo zdravlja Republike Srbije sačinilo je *Strategiju za razvoj i zdravlje mladih* u Republici Srbiji koje je Vlada Republike Srbije usvojila 2007. godine. Strategija definiše posebno osetljive grupe dece kada je reč o njihovom zdravlju: mladi bez roditeljskog staranja, deca ulice, mladi smešteni u vaspitne ustanove, siromašni, deca i mladi koji nisu obuhvaćeni školskim sistemom, mladi kojima je potrebna posebna podrška, izbegla i interno raseljena lica. U Strategiji se posebno podvlači značaj interdisciplinarnog pristupa u zaštiti zdravlja dece i mladih, posebno na lokalnom nivou. Pored toga insistira se na ciljanim akcijama usmerenim na rizične grupe dece i mladih, kao i na boljoj informisanosti i dostupnost zdravstvenih usluga deci i mladima.

³ Zakonodavnim okvirom, termin „deca ulice“ prvi put je definisan u *Prednacrtu Zakona o pravima deteta* koji je izrađen na inicijativu Zaštitnika građana.

Ukazujući na značaj prevencije i zaštite dece uključene u život ili rad na ulici od iskorišćavanja i zloupotreba, autorka daje prikaz relevantnih istraživanja u ovoj oblasti u Republici Srbiji, dostupnih podataka o deci koja su uključena u život ili rad na ulici i posebno ističe faktore rizika koji doprinose da se dete uključi u život ili rad na ulici i postane žrtva zloupotreba i iskorišćavanja. Preko analize stanja u zaključku autorka ukazuje na oblasti za prioritarno delovanje, odnosno na neophodnost sistemskog odgovora na ovu pojavu, s ciljem unapređenja i razvoja strateškog pristupa na nacionalnom i lokalnom nivou.

Pojmovno određenje

Dete ulice je bilo koji dečak ili devojčica do 18 godina starosti za koga je ulica postala pretežni izvor prihoda i koji nisu adekvatno zaštićeni ili nadzirani od strane odrasle zrele osobe, predstavlja jednu od definicija koja se poslednjih godina najčešće navodi među stručnom javnosti u Republici Srbiji (Đorđević, Birčanin, Vasiljević, 2011). Međutim, za decu i mlade koja žive ili borave na ulici u Srbiji se koriste još i termini „društveno neprilagođena“, „vaspitno zapuštena“ ili „vaspitno ugrožena“, „deca prosjaci“, deca sa „asocijalnim“ ili „antisocijalnim ponašanjem“ (Milovanović, 1995). Pomenuti nazivi ukazuju na različite pristupe društva pojavi, različitosti uzroka i ispoljavanja (Žegarac, 2007: 60-64).

Drugi autori pod terminom „deca ulice“ podrazumevaju maloletnike koji žive na ulici u širem smislu reči, tj. u napuštenim zgradama, šupama, vagonima, šahtovima ili na drugim mestima koja inače ne služe za stanovanje ljudi, tako da im je ulica, pre nego život sa porodicom, mesto za stanovanje, u situaciji u kojoj ne postoji zaštita, nadzor ili usmeravanje od strane odgovorne odrasle osobe (Ennew, 1994). Treći pišu o „deci na ulici“ podrazumevajući pod ovim pojmom „decu koja provode veliki deo dana i rade na ulici i održavaju kontakte sa porodicom i provode noći u kući sa njima“. Za ovu decu se u literaturi koristi i termin „deca koja rade na ulici“. Kao alternativu ovom terminu oni razlikuju i pojam „deca uključena u život ulice“ (*street-involved childre*), koji na jasan način ukazuje na spektar odnosa kojima se deca angažuju u okviru socio-ekonomskog, kulturnog i fizičkog prostora u okruženju ulice (Wernhman, 2004). Navedeni termin obuhvata decu koja žive, rade ili borave na ulici i kojima ulica predstavlja centralno mesto u svakodnevnom životu, koje određuje ulogu u društvu. Jasno definisanje i razlikovanja pojmova „dete na ulici“ i „dete sa ulice (deca uključena u život ulice)“ je od ogromnog značaja za dono-

sioce odluka i kreatore politika jedne zemlje, s ciljem kreiranja i primene odgovarajućih preventivnih i protektivnih programa usmerenih ka zaštiti ove dece od mogućih oblika zloupotreba i iskorišćavanja. Uzimajući u obzir potrebu za jasnim terminološkim određenjema, u ovom radu biće korišćen opšti termin „deca uključena u život ili rad na ulici“, koji u sebi sublimira navedena terminološka određenja i razlikovanja, uz napomenu da se u poslednje vreme uvodi i novi termin „deca u pokretu“ (Galonja, Morača, Avramović, Diegoli, 2013: 71). Pod ovim pojmom podrazumevaju se i „deca uključena u život ili rad na ulici“. Međutim, ovaj pojam je širi i u osnovi podrazumeva: „Decu koja su, iz različitih razloga, dobrovoljno ili prisilno, u okviru zemlje ili između zemalja, sa ili bez roditelja ili staratelja, migrirala i koje pokret čini potencijalno izloženim rizicima od neadekvatne brige, ekonomske i seksualne eksploatacije, zlostavljanja, zanemarivanja i nasilja“.⁴

Prikaz stanja i problema

Dugotrajan nepovoljan društveni kontekst, tokom prethodne dve decenije u Republici Srbiji, ostavio je raznovrsne socijalne posledice na veliki broj dece i njihove porodice. Siromaštvo, porast nasilja (posebno u porodici) i prinudne migracije, tranzicija, porast društveno neprihvatljivog ponašanja (prostitucija, vršnjačko nasilje, nasilničko ponašanje kod svih kategorija stanovništva uključujući i maloletničko i dr.), urušavanje moralnog sistema vrednosti, kao i neadekvatno reagovanje državnih organa i svih subjekata društva, značajno su doprineli stvaranju uslova za socijalnu isključenost svih osetljivih grupa, a posebno dece. Ujedno, razvijanje preventivnih i protektivnih mera zaštite osetljivih grupa dece često se zasnivalo na stereotipnim pretpostavkama o razvoju, sposobnosti i ranjivosti dece, a pri tome su zanemarivani kumulativni efekti političkih, socio-ekonomskih, kulturnih, interpersonalnih i individualnih faktora koji doprinose održavanju konteksta u kome žive deca iz osetljivih grupa. Za decu koja su uključena u život ili rad na ulici specifična

⁴ Ovo je opšta definicija koja se odnosi na različite kategorije dece, kao što su: deca trafikovana radi ekonomske ili seksualne eksploatacije ili radi usvojenja; deca migranti u potrazi za boljim uslovima života, poslom/obrazovanjem, ili koja beže od nasilja kod kuće; deca uključena u život i rad na ulici; deca nomadi ili putnici; deca interno raseljena usled prirodnih katastrofa ili oružanih sukoba; deca tražioci azila; deca izbeglice; deca vraćena u njihove zemlje porekla po sporazumima o readmisiji.

je akumulacija različitih faktora rizika: siromaštvo, socijalna isključenost, nedostatak obrazovanja, potreba da deca svojim radom doprinose porodičnim prihodima ili da sami zarađuju za svoje izdržavanje, diskriminacija zasnovana na rodnoj i etničkoj pripadnosti (Žegarac, 2007: 85-116).

Deca koja su uključena u život ili rad na ulici su deca pogođena ekstremnim siromaštvom. Stopa rizika od siromaštva u Republici Srbiji ukazuje da su deca do 18 godina starosti bila najviše izložena riziku od siromaštva, u poređenju sa ostalim starosnim grupama. Iako je stopa rizika od siromaštva kod dece do 18 godina smanjena u periodu od 2006–2009. godine, ona je 2009. godine, porasla i iznosila je 22,1% u odnosu na 2008. godinu, kada je bila 20,8%. Jedino je kod ove starosne grupe zabeležen i statistički značajan rast stope siromaštva i u 2009. godini. Inače deca u Republici Srbiji do 18 godina starosti su više izložena riziku od siromaštva u odnosu na odgovarajuću prosečnu vrednost 27 zemalja EU (20,3%) 242, i apsolutno i relativno u odnosu na prosek populacije (*Prvi Nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji*, 2011: 101-118).

Prisustvo nasilja među supružnicima, gubitak jednog ili oba roditelja, porodične krize, zlostavljanje i zanemarivanje dece, najčešće su karakteristike porodica iz kojih potiču deca uključena u život ili rad na ulici. Ovakve porodične okolnosti stvaraju preduslove da se deca rano uključe u sticanje prihoda za porodicu ili da ih napuštaju. U odsustvu emocionalne podrške u porodici, školi ili zajednici, jedan broj ove dece boravi na ulici i bez konkretnih ekonomskih aktivnosti.

Deca uključena u život ili rad na ulici su uglavnom pripadnici manjina i marginalizovanih zajednica. Prema iskustvima Centra za integraciju mladih većinu ove dece čine deca Romske nacionalne manjine (97% od broja ukupno identifikovane dece uključene u život ili rad na ulici). Napori koje sistem čini u integraciji romske populacije, nezavisno od toga da li su nastanjeni u Beogradu ili su interno raseljena lica ili povratnici, nisu dovoljni.⁵ Lošem položaju romskih

⁵ Unicef i Republički zavod za statistiku završili su u 2011. godini istraživanje višestrukih pokazatelja o kvalitetu života žena i dece–MIKS 4. Prema rezultatima ovog istraživanja povećan je procenat dece koja pohađaju predškolsko obrazovanje kako u opštoj populaciji, tako i kod dece koja pripadaju romskoj nacionalnoj manjini, a u odnosu na rezultate istraživanja MIKS 3. U opštoj populaciji procenat je uvećan sa 33% na 44%. Uvećanje je primetno i kada govorimo o Romskoj populaciji–sa 4% koliko je bilo uključeno u predškolsko vaspitanje i obrazovanje u 2005. godini, procenat se popeo na 8% u 2010. godini. Povećana je i stopa pohađanja osnovne škole dece iz romskih naselja sa 66 (u 2005. godini) na 91 (u 2010. godini). Međutim i pored toga što navedeni podaci donekle ohrabruju i dalje su, u

zajednica, iz kojih potiču deca uključena u život ili rad na ulici, doprinosi i visok stepen diskriminacije prema Romima. Život u izdvojenim neformalnim naseljima, bez osnovnih uslova za život, višegeneracijsko siromaštvo, nedostatak obrazovanja i smanjena mogućnost za zapošljavanje, doprinose produbljivanju razlika i povećavaju socijalnu isključenost ove populacije u Republici Srbiji. Prema stručnjacima, predstavnicima državnih organa, ustanova i udruženja građana, pripadnost romskoj etničkoj grupi predstavlja osnovni faktor rizika dečjeg prosjačenja“ (Jović, Nešić, Birčanin, Čolić, 2011: 18-29).

Psihoaktivne supstance predstavljaju jedan od rizika sa kojima se deca uključena u život ili rad na ulici sreću. Usled dostupnosti ovih supstanci na ulici, deca, već na ranom uzrastu, razvijaju zavisnost, što ih dodatno čini lakim sredstvom za manipulaciju, zloupotrebu i iskorišćavanje. Takođe, ovaj faktor rizika dovodi i do povećanog rizika od inficiranja HIV-om i virusom hepatitisa C (Vujović, Dejanović, Jovanović, Pejaković, Petrović, 2006: 23; Žegarac, 2007: 90-91).

Među brojnim sredinskim faktorima, koji utiču na kvalitet života dece, koja su uključena u život ili rad na ulici, svakako se nalaze i rizik od rada na semaforima i raskrscima. Prodajom raznovrsne robe, pružanjem usluga (na primer čišćenje cipela, pranje stakla na kolima, sviranje i slično) i prosjačenjem na ulici zarađuju sredstva, samo-organizovani su u grupe ili pod izvesnom kontrolom i nadzorom porodice ili drugih osoba. Ova deca izložena su i visokom stepenu diskriminacije od strane prolaznika, koji su skloni šikaniranju, psihičkom i fizičkom maltretiranju ove populacije. Kako najveći deo svog vremena provode na ulici, ova deca izložena su i visokom riziku od radne i seksualne eksploatacije, kao i riziku da postanu žrtve trgovine ljudima. Prema navodima iz izveštaja za Srbiju „Deca govore, rizik od trgovine ljudima i rezilijentnost dece u Jugoslovenskoj Evropi“, iskustva i saznanja dece koja žive ili rade na ulici ukazuju na izloženost rizicima od različitih vidova eksploatacije (Žegarac, 2007: 97-115).

odnosu na pitanje pohađanja osnovnog obrazovanja, značajni dispariteti između dece iz opšte populacije i dece iz siromašnih slojeva i romske dece. Iako je procenat romske dece predškolskog uzrasta koji pohađaju prvi razred porastao za 25% u poslednjih pet godina on i dalje nije na adekvatnom nivou. Smrtnost dece u romskim naseljima po istraživanju MIKS 4 je prepolovljena u odnosu na istraživanje sprovedeno 2005. godine, ali i dalje postoji disparitet između smrtnosti romske dece, čiji procenat smrtnosti je i dalje dva puta veći u odnosu na nacionalni prosek. Tako nacionalni procenat smrtnosti odojčadi iznosi 7%, dok procenat smrtnosti dece u romskim naseljima iznosi 14%, nacionalni procenat smrtnost dece ispod pet godina iznosi 8%, dok u romskim naseljima iznosi 15%. Takođe procenat prevalencije zaostajanja u rastu dece uzrasta do pet godina je više od tri puta veća kod dece u romskim naseljima (7% nacionalni prosek, 24% deca Romi u romskim naseljima)–Videti šire: *Multiple Indicator Cluster Survey–Monitoring the situation of children and women* (2010).

Decu najčešće eksploatišu odrasle osobe iste nacionalnosti, koje ih prisiljavaju na celodnevni rad na trgovima, železničkim stanicama i drugim prometnim mestima u velikim urbanim centrima. Prosjačenje ili obavljanje drugih jednostavnih poslova koji treba da izazovu sažaljenje prolaznika, kao što je pranje stakla na kolima, uobičajene su aktivnosti kojima dete treba da obezbedi uglavnom unapred utvrđenu zaradu „gazdi“ koji kontroliše grupu dece. Deca se takođe prodaju i razmenjuju među trgovcima ljudima, a tokom vremena postanu i žrtve seksualnih zloupotreba ili se koriste kao „sredstvo“ za izvršenje krivičnih dela. Takođe, deca koja se iskorišćavaju u prostituciji, kada zbog različitih okolnosti ne mogu više da služe u te svrhe, neretko završe radeći na ulici (Žegarac, 2007: 17-24).

Kako bi prevladala ove rizike i zaštitila se, deca uključena u život ili rad na ulici primenjuju različite strategije koje im omogućavaju opstanak i zaštitu, a koje se oslanjaju na njihovo svakodnevno iskustvo života na ulici. To obuhvata razvoj ličnih sposobnosti i veština, prikupljanje i aktivno tumačenje signala iz okruženja, izgradnju i održavanje odnosa sa drugima i udruživanje u grupu koja može da omogući fizičku zaštitu, ekonomsku sigurnost i pripadnost. Karakteristično za ovu decu je da ona ne prihvataju ograničenja koja im se nameću, a izbori koje prave, kao i aktivnosti koje preduzimaju, oblikovani su složenom mrežom odnosa, potrebom da ispune različite uloge i odgovornosti, nastojanjem da se zaštite od okolnosti koje smatraju ugrožavajućim po sopstveni integritet i željom da ostvare sopstvene ciljeve. Kada protektivni faktori u sredini zakažu, deca uključena u život ili rad na ulici sprovode sopstvene strategije i veštine za preživljavanje, koje u izvesnoj meri štite ovu decu od različitih vidova iskorišćavanja i zloupotreba. Međutim, njihovo uspešno prevazilaženje često dovodi do novih rizika i opasnosti kojima su ova deca izložena.

Deca uključena u život ili rad na ulici iz ugla pojedinih istraživanja realizovanih u Republici Srbiji

Pokazatelje stanja u ovoj oblasti predstavljaju i pojedina istraživanja koja su ukazala na značaj problema i neophodnost adekvatnog duštvenog odgovora. Istraživanja, čiji su pojedini rezultati predstavljeni u radu, sadrže, pre svega, podatke o rasprostranjenosti pojave, njenim uzrocima, odnosno daju prikaz višestrukih pokazatelja kvaliteta života koji najbolje oslikavaju i dominantne faktore rizika u ovoj oblasti.

Centar za prava deteta je, tokom 2006. godine uz podršku Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, sproveo istraživanje s ciljem utvrđivanja poimanja dečjeg rada, stepena obaveštenosti opšte populacije o prisutnosti problema dečjeg rada i prikupljanje podataka o prirodi i rasprostranjenosti dečjeg rada u Republici Srbiji (Vujović, Dejanović, Jovanović, Pejaković, Petrović, 2006). Istraživanjem je obuhvaćeno 628 ispitanika na reprezentativnom uzorku odraslih i prigodnom uzorku dece. Osnovne tehnike koje su primenjene u istraživanju bile su anketa i strukturirani intervju. Pitanjima su pokriveni različiti aspekti dečjeg rada od razumevanja pojma dečjeg rada, rasprostranjenosti zloupotreba dečjeg rada, stavova prema radu dece, ličnog iskustva, mera zaštite dece i odgovornosti odraslih. Prema rezultatu istraživanja, a na osnovu kazivanja dece romske populacije, koja su bila uključena u život ili rad na ulici iz opština Novi Beograd i Zemun, sedam godina je najraniji uzrast kada su počeli sa radom koji donosi zaradu. Takođe, rezultati istraživanja su pokazali, a po kazivanju ove dece, da oni lično takođe poznaju nekog svog vršnjaka koji radi. Preko opisa poslova dobijena je i jasnija slika o vrsti rada: rad devojčica je češće bio vezan za rad u kući, a samo 15% devojčica su bile uključene u rad koji neposredno donosi zaradu (prodaja robe, rad u gradskoj čistoći), a kada je reč o dečacima radilo se o pretežno plaćenim poslovima (rad na pijaci, pranje stakala, građevinski poslovi)–dok 5% ispitanih navode i aktivnosti koje zadiru u oblast kriminaliteta (prodaja droge). Prema izjavama starije dece, oni su uključeni u rad koji podrazumeva teže poslove, dok je za mlađe karakteristično prosjačenje i sakupljanje starog papira. Dobijeni rezultati, takođe, pokazuju da su fizički poslovi koji donose prihod, prosjačenje, ali i poslovi koji zadiru u kriminalitet, realnost značajnog broja romske dece. Uzrast na kome romska deca počinju da rade, po njihovim svedočenjima, identična je uzrastu dece koja se svakodnevno mogu videti na ulici, u prolazima, na pijacama i gradilištima. Posebno je alarmantno to što su ovakvi fenomeni dovoljno vidljivi, a adekvatna reakcija još uvek izostaje.

Centar za prava deteta, Centar za integraciju mladih i Save the Children UK su, u 2007., godini sproveli još jedno ciljano istraživanje među decom uključenom u život ili rad na ulici, koje je publikovano pod nazivom: „Deca govore“ (Žegarac, 2007). Istraživanje je obuhvatilo 81 dete (64 muškog pola i 17 ženskog pola) do 18 godina starosti. Ispitanici su kao najčešće oblike dečjeg rada u pomenutom istraživanju navodili: prošnju, sakupljanje sekundarnih sirovina, krađu, pružanje usluga (pranje stakala na semaforima, prodaja sitnih stvari u restoranima i barovima...). Najupadljivija aktivnost među njima je pro-

šnja, kojom se bavilo oko 70% ispitivane dece. Pružanje seksualnih usluga je način na koji deca, koja žive ili rade na ulici, takođe, zarađuju novac. Ispitanici su uglavnom izbegavali da pričaju o sopstvenom iskustvu, gotovo svi ispitanici su se slagali da „toga ima preterano“ i da poznaju devojčice i dečake koji povremeno ili stalno, samostalno ili organizovano pružaju seksualne usluge. Deca, koja su bila uključena u istraživanje, prepoznavala su i pojam trgovine ljudima i decom. Oni su potvrdili da su često bili u situacijama koje opisuju kao rizične za trgovinu (oko 40%), a značajan broj njih zna za decu koja su dospela u lanac trgovine ljudima. Takođe, jedan broj ispitanika (sedam) poznaje drugu decu koja su postala žrtve trgovine.

U prvoj polovini 2011. godine Zaštitnik građana je, u saradnji sa Centrom za integraciju mladih iz Beograda, a u okviru regionalnog projekta „Prevenција eksploatacije dece u Jugoistočnoj Evropi“, koji je podržala međunarodna organizacija Save the Children Norway, sproveo istraživanje o dečjem prosjačenju u Republici Srbiji, kao prvo sveobuhvatno istraživanje ove pojave u Srbiji (Jović, Nešić, Birčanin, Čolić, 2011). Istraživanje je pokazalo da se uzroci pojave dečjeg prosjačenja (i drugih aktivnosti dece na ulici) nedovoljno razumeju. Stepен zaštite ove dece je nedovoljan, kako zbog teškoća sa identifikacijom, nedostajućim ličnim dokumentima, tako i zbog nepriznavanja statusa žrtve ovoj deci. Pravni sistem ne prepoznaje u dovoljnoj meri činjenicu da je dečje prosjačenje eksploatacija dece i njihovo zlostavljanje i zanemarivanje, pa ova deca–nakon dostizanja određenog uzrasta–stiču svojstvo izvršioca kažnjivog dela. Upućujući preporuke organima vlasti, koje su deo „Izveštaja Zaštitnika građana „Dečje prosjačenje u Republici Srbiji“, Zaštitnik građana pošao je od činjenice da je odgovornost za dečji rad i dečje prosjačenje na svima–izuzev na deci, da je odgovornost države višestruka, a da su ova deca, čiji je život i/ili rad povezan sa ulicom, uvek i bez izuzetka, žrtve eksploatacije, zlostavljanja i zanemarivanja.⁶

⁶ Redovni godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2011. godinu.

Podaci o deci koja su uključena u život ili rad na ulici u Republici Srbiji⁷

Zvaničnih podataka o broju dece koja su uključena u život ili rad na ulici i rasprostranjenosti ove pojave nema, jer ne postoji jasno definisana pojava i jedinstveni indikatori za njeno praćenje. U okviru različitih sistema statistika se vodi različito, primenom različitih kriterijuma i različitih metodoloških postupaka, pa su podaci dobijeni na taj način neuporedivi i ne daju pravu sliku o obimu ove pojave u našoj zemlji (Stevanović, Golić, Zečević, 2012: 10). Ipak, važno je ukazati da je prema Popisu stanovništva, koje je sproveo Republički zavod za statistiku 2011. godine, u Srbiji živelo 7.186.862 ljudi, odnosno da je konstantno smanjenje broja stanovnika usled negativnog prirodnog priraštaja. Broj maloletnih lica (do 17 godina) iznosio je 1.335.150 od čega je maloletnika 323.420 (od 14 do 17 godina), bez podataka za AP Kosovo i Metohiju.⁸

Podaci policije

Iako u Ministarstvu unutrašnjih poslova nema posebno izdvojenih statističkih podataka o deci koja žive ili rade na ulici, jer ovaj pojam nije ustanovljen kao takav u smislu praćenja, navedena lica, ukoliko je policija postupala prema njima, obuhvaćena su opštim statističkim podacima o maloletnim učionicima krivičnih dela ili prekršaja i maloletnim licima oštećenim krivičnim delima, dok se brojčani podaci o licima koja mogu biti oštećena izvršenjem prekršaja ne vode. Za potrebe ovog rada izdvojeni su podaci koji se odnose na određene prekršaje i krivična dela, čije su žrtve i deca uključena u život i rad na ulici, a u okviru opštih statističkih podataka koje vodi Ministarstvo unu-

⁷ Podaci o deci koja su uključena u život ili rad na ulici prikupljeni su za potrebe izrade *Analize stanja i kapaciteta nacionalnog sistema prevencije i zaštite dece koja su uključena u život ili rad na ulici od iskorišćavanja i zloupotreba*. Izrada ove analize inicirana je od strane Misije OEBS u Srbiji, a u okviru projekta „Unapređenje institucionalnog odgovora na izazove trgovine ljudima u Republici Srbiji“, finansijski podržanim od strane Austrijske agencije za razvoj. U procesu izrade konsultovani su dokumenti Saveta za prava deteta Vlade Republike Srbije, Zaštitnika građana, Republičkog zavoda za statistiku, Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, relevantni strateški dokumenti Republike Srbije, odabrani međunarodni instrumenti i relevantni normativni okvir, istraživanja koja su u ovoj oblasti sprovedena, analize potreba i problema, koje su izradile međunarodne i domaće organizacije civilnog društva, zaključci i preporuke regionalnih konferencija i jedan od modela prakse zaštite dece koja su uključena u život ili rad na ulici u Portugaliji.

⁸ Podaci dostupni na sajtu Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije: www.stat.gov.rs

trašnjih poslova. Tako na primer u periodu od 2010. do juna 2012. godine, na teritoriji Republike Srbije, zbog izvršenja prekršaja propuštanje dužnog nadzora nad maloletnikom od strane roditelja ili staraoca, podneto je 1698 prekršajnih prijava, dok je u istom periodu protiv maloletnih učinilaca prekršaja (prosjačenje i skitnjičenje) podneto 85 prijava. Kada je u pitanju krivično delo zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica, policija je u periodu od 2009 do 2011. godine, otkrila i prijavila 197 ovih krivičnih dela (2009-79, 2010-73, 2011-45), od čega 135 zbog zapuštanja (član 193. stav 1. Krivičnog zakonika) i 62 zbog zlostavljanja (član 193. stav 2. Krivičnog zakonika). Ovim krivičnim delom u navedenom periodu oštećeno je 296 maloletnih lica (2009-135, 2010-99, 2011-62), od čega 250 dece (126 muškog i 126 ženskog pola) i 46 maloletnika (23 muškog i 23 ženskog pola). Zbog izvršenja navedenog krivičnog dela policija je podnela krivične prijave protiv 222 učinioca od čega 77 muškog i 145 ženskog pola (2009-91, 2010-75, 2011-56). U pogledu polne strukture učinilaca najzastupljenije su osobe ženskog pola, dok u pogledu starosne dominiraju lica od 30 do 40 godina života, koja u ukupnom broju prijavljenih lica zbog izvršenja ovog krivičnog dela čine 40%.

Podaci Prihvatišta za decu Zavoda za vaspitanje dece i omladine u Beogradu

Prema podacima Prihvatišta za decu Zavoda za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, populacija dece korisnika ove ustanove je heterogena po mnogim kriterijumima. U ovu organizacionu jedinicu smeštaju se deca: različite starosne dobi (od 7-18 godina) oba pola, deca bez adekvatnog roditeljskog staranja, deca bez roditeljskog staranja, deca žrtve nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja, deca u stanju socijalne potrebe (deca koja žive ili rade na ulici), deca protiv kojih je pokrenut sudski postupak, žrtve i potencijalne žrtve trgovine ljudima, deca sa poremećajem društvenog ponašanja i deca u postupku readmisije.

Na godišnjem nivou broj korisnika u Prihvatištu za decu u Beogradu je u proseku između 400 i 600. Prema nezvaničnim podacima, iz ugla prakse Prihvatišta, na ulicama šireg centra Beograda, živi ili radi oko 1000 dece. Podaci iz 2011. godine, pokazuju da između 200 i 250 dece, na godišnjem nivou, pripada ovoj kategoriji.

Podaci udruženja građana

Udruženja građana, koja su aktivna na polju prevencije i zaštite dece uključene u život ili rad na ulici, predstavljaju važan izvor podataka i u ovoj oblasti. U okviru programa „Sveobuhvatna zaštita za decu uključenu u život i rad na ulici u Jugoistočnoj Evropi 2012-2014“, koji je pokrenuo Save the Children za region jugoistočne Evrope, tokom prve polovine 2012. godine, prikupljeni su određeni podaci. Međutim, podaci koji slede ne ukazuju na to koliko je među korisnicima svratišta bilo maloletnih lica. Tako npr., prema podacima Centra za integraciju mladih iz Beograda, ukupan broj korisnika koji su boravili u svratištima od njihovog osnivanja bio je 602, u Novom Sadu Ekumenska organizacija EHO beleži 216 korisnika, dok je u Nišu, prema podacima Centra za pomoć deci, taj broj iznosio 302. Broj korisnika u 2011. godini bio je gotovo identičan u Beogradu (program Svratišta i Dnevnog centra imao je 191 aktivnog korisnika) i Novom Sadu (192), dok je u Nišu broj korisnika bio veći i iznosio je 207. Podaci iz juna meseca 2012. godine pokazuju da je u 2012. godini broj aktivnih korisnika oba programa, u Beogradu bio 214, u Novom Sadu broj korisnika iznosio je 206, a u Nišu 106. Što se tiče polne strukture korisnika ovih programa, ona svedoči o znatno većoj zastupljenosti korisnika muškog pola u odnosu na ženski pol, u Beogradu je taj odnos 65% prema 35% u Svratištu, 75% prema 25%, u Dnevnom centru u Novom Sadu 72% prema 28% i u Nišu 70% prema 30%.

Oblasti za prioritetno delovanje–korak ka unapređenju sistema zaštite dece koja su uključena u život ili rad na ulici od zloupotreba i iskorišćavanja

Imajući navedeno u vidu, u periodu koji predstoji, neophodno je u Srbiji unaprediti sistem zaštite dece koja su uključena u život ili rad na ulici od iskorišćavanja i zloupotreba. Unapređenje sistema, mišljenja smo, treba zasnivati na strateškom–dugoročnom planiranju državnih mera i aktivnosti koje podrazumevaju relevantne društvene aktere, kao što su institucije sistema obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite, komunalne policije i policije, tužilaštva, sudstva, kao i stručnjake i građane u oblasti civilnog i privatnog sektora. Ujedno, dugoročan fokus treba da bude na razvijanju i funkcionisanju mera

prevencije, uz ustanovljavanje procedura za praćenje oporavka i reintegracije dece uključene u život ili rad na ulici i njihovih porodica.

Paralelno treba raditi i na jačanju monitoring funkcije Odbora za prava deteta Narodne skupštine Republike Srbije, Zaštitnika građana, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i specijalizovanih udruženja građana, što bi trebalo da doprinese punoj primeni zakona iz oblasti zaštite dece od svih oblika iskorišćavanja i zloupotreba. Deca koja su uključena u život ili rad na ulici moraju biti prepoznata od strane sistema kao posebno osetljiva grupa stanovništva i kao takva definisana zakonom i podzakonskim aktima. Postojeća pojmovna određenja pokazala su se kao nedovoljno precizna, te je potrebno razviti potpunije definicije i jasne indikatore. Unapređenje ove oblasti može se postići i donošenjem *Zakona o pravima deteta*, koji bi precizno definisao pojam „dete uključeno u život ili rad na ulici“. Sledeći korak bio bi preuzimanje generičkog pojma od strane relevantnog nacionalnog zakonodavstva, a potom i šira upotreba u stručnim i naučnim krugovima.

U narednom periodu neophodno je usmeriti se i ka sveobuhvatnom sprovođenju međunarodnih normi i standarda u oblasti zaštite od iskorišćavanja i zloupotreba dece koja su uključena u život ili rad na ulici, odnosno obezbediti doslednu primenu relevantnog domaćeg zakonodavstva. Takođe, potrebno je doneti nove zakonske propise kojima se, pre svega, obezbeđuje i olakšava, pravna vidljivost ovih lica. Zakonom o matičnim knjigama,⁹ kojim se zakonski konstatuje činjenica njihovog rođenja (koja predstavlja prvi korak ka njihovoj pravnoj vidljivosti) ne sme se to uslovljavati prethodnim regulisanjem ovog statusa njihovih roditelja. Neophodne su i izmene u oblasti prekršajnog zakonodavstva, iz razloga što se deca iznad četrnaest godina života mogu naći na udaru „prekršajne odgovornosti“, ukoliko se npr. bave „prosjačenjem“, a što je inače kažnjivo na osnovu odredaba Zakona o javnom redu i miru,¹⁰ odnosno propisano kao društveno neprihvatljivo pojedinim gradskim odlukama na osnovu kojih postupa komunalna policija.¹¹

⁹ Zakon o matičnim knjigama, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 20/09.

¹⁰ Zakon o javnom redu i miru, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05–dr. zakon i 85/05–dr. zakon.

¹¹ Kao jedan od poslova Komunalne policije u Beogradu shodno „Odluci o komunalnoj policiji“, pored ostalog, je određeno i neposredno održavanje komunalnog i drugog zakonom uređenog reda od značaja za komunalnu delatnost, na mestu održavanja reda, sprečavanjem narušavanja, odnosno uspostavljanjem narušenog komunalnog reda, a naročito suzbijanje nelegalne prodaje i vršenja drugih delatnosti na površinama javne namene i drugim javnim mestima i sprečavanje prosjačenja (član 6. Odluke). Grad Beograd doneo je i Odluku o

Oblast preventivnog delovanja, kao set jasno definisanih zakonskih mera i aktivnosti, koji bi se odnosio i na preventivni rad sa decom koja su uključena u život ili rad na ulici, mora postati sastavni deo i Zakona o socijalnoj zaštiti,¹² Zakona o policiji¹³ i Zakona o komunalnoj *policiji*¹⁴, kao i jasno definisana procedura za sticanje posebnih znanja profesionalaca koji postupaju u ovoj oblasti i njihovog sinhronizovanog delovanja. Pravovremeno i efikasno uključivanje dece koja žive ili rade na ulici, prevashodno, u redovno osnovno obrazovanje, nameće neophodnost usklađivanja Zakona o osnovnoj školi¹⁵ sa međunarodnim normama i standardima, u cilju adekvatnog odgovora na specifične potrebe ove dece. Posebno treba voditi računa o zakonskim rešenjima koja se odnose na regulisanje uključivanja u nastavu dece koja su prerasla upis u prvi razred. U oblasti finasijskih zakona, kojima se regulišu budžetski rashodi, neophodno je jasno preciziranje budžetskih alokacija s ciljem unapređivanja ostvarivanja prava dece koja su uključena u život ili rad na ulici. Mišljenja smo i da saradnja nadležnih sistema mora postati predmet zakonskog regulisanja, kao i ustanovljavanje sankcija za kršenje ovih odredaba. Ovo iz razloga što do sada doneti Protokoli nisu u punoj meri obezbedili efikasnu i celovitu zaštitu dece koja se nalaze u riziku, odnosno čiji su život i zdravlje neposredno ugroženi.

Posebnu energiju, mišljenja smo, treba usmeriti i ka povećanju društvene odgovornosti za ovu temu od strane relevantnih aktera, uključujući medije, privatni sektor, civilni i javni sektor—kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou. Poboljšanje položaja dece u društvu nije moguće bez sistemskih promena koje zadiru u uzroke nejednakosti, siromaštva, diskriminacije i marginalizacije koja pogađa i ovu decu. Navedeno zahteva, pre svega, preuređenje prioriteta društva i podizanja svesti o pravima dece i njihovog života u bezbednom okruženju, naročito one koja su isključena iz regularnih tokova.

komunalnom redu (Službeni list grada Beograda, br. 10/11), kojom se propisuje komunalni red na teritoriji grada Beograda i mere za njegovo sprovođenje (za komunalnu policiju u smislu izricanja novčanih kazni na licu mesta, podnošenja zahteva sudiji za prekršaje, prijava nadležnom organu za učinjeno krivično delo i obaveštavanja drugog nadležnog organa da preduzme mere iz svoje nadležnosti), dok samo prosjačenje i sankcije za lica koja se bave prosjačenjem, nisu posebno regulisani ni jednom Gradskom odlukom.

¹² Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/11.

¹³ Zakon o policiji, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 101/05, 63/09 i 92/11.

¹⁴ Zakon o komunalnoj policiji, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 51/09.

¹⁵ Zakon o osnovnoj školi, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94—odluka Ustavnog suda RS, 22/02, 62/03—dr. zakon, 64/03—*ispr. dr. zakona*, 101/05—*dr. zakon* i 72/09—*dr. zakon*.

Za dalje praćenje ove pojave na nacionalnom nivou i njenu detaljnu analizu neophodno je da Republički zavod za statistiku ustanovi jedinstvene kriterijume za prikupljanje, obradu podataka i izveštavanje o njima. Pouzdani podaci predstavljaju prvi korak ka jasno formulisanim politikama, a u cilju boljeg planiranja mera i usluga na lokalnom i nacionalnom nivou. Takođe, potrebno je sprovoditi istraživanja koja se realizuju prvenstveno na participativnom i akciono istraživačkom pristupu, koji podrazumeva aktivno učešće dece i njihovih porodica (ukoliko ih imaju). Sistemska istraživanja s jedne strane mogu da posluže za praćenje pojave i omoguće dublje razumevanje fenomena zloupotreba i iskorišćavanja dece, dok sa druge strane mogu postati delotvorno sredstvo praćenja efikasnosti pojedinih sistema zaštite i mehanizama evaluacije službi i usluga.

Jačanje međusektorske saradnje, prepoznavanje i izgradnja celovitog sistema zaštite dece koja su uključena u život ili rad na ulici u okviru jedinstvenog nacionalnog sistema prevencije i zaštite dece od nasilja, odnosno dostupnost usluga na lokalnom nivou, koje treba da odgovore specifičnim potrebama ove dece, ističe se kao jedan od glavnih preduslova za ostvarivanje njihovih prava. Takođe, za decu koja su uključena u život ili rad na ulici, od prvorazrednog značaja je „razvoj volonterskih, paraprofesionalnih i profesionalnih službi koje pružaju pomoć i podršku“ (Žegarac, 2007: 136). U ovoj oblasti se posebno prepoznaje i značaj uspostavljanja specifičnih programa, koji pre svega podrazumevaju rad na terenu, koji omogućavaju da se dopre do teško dostupne dece, pruže informacije, obezbedi neophodna pomoć i olakša pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama i obezbedi ostvarivanje prava. Značajno je ustanovljavanje i širenje mreža svratišta i dnevnih centara na regionalnom i lokalnom nivou.

Učešće dece u svim stvarima koje ih se neposredno tiču treba da predstavlja osnovni standard i načelo rada u svim fazama i procesima zaštite. Participacija se obezbeđuje tako što deca treba da budu pitana, da dobiju adekvatne informacije i mogućnost da izraze mišljenje o svim pitanjima koja ih se tiču i to na način koji odgovara njihovom uzrastu i razumevanju. Takođe, prilikom kreiranja programa (opštih i specifičnih) važno je konsultovati mišljenje dece uključene u život ili rad na ulici kao krajnjih korisnika.

Zaključak

Pristup unapređenju zaštite dece koja su uključena u život ili rad na ulici od iskorišćavanja i zloupotreba, u Srbiji treba da se zasniva na strateškom-dugoročnom planiranju državnih mera i aktivnosti koje podrazumevaju relevantne društvene aktere, kao što su: institucije sistema obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite, komunalne policije i policije, tužilaštva, sudstva, kao i stručnjake i građane u oblasti civilnog i privatnog sektora. Jačanje monitoring funkcije Odbora za prava deteta Narodne skupštine Republike Srbije, Zaštitnika građana, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i specijalizovanih udruženja građana treba da doprinese punoj primeni zakona iz oblasti zaštite dece od svih oblika zloupotreba i eksploatacije.

Poseban naglasak u novodefinisanom strateškom okviru treba usmeriti na razvijanju i funkcionisanju mera prevencije i efikasnijem delovanju sistema zaštite, uz ustanovljavanje procedura za praćenje oporavka i reintegracije dece uključene u život ili rad na ulici i njihovih porodica. U tom smislu još jednom posebno ukazujemo na neophodnost sprovođenja celovitih mera prevencije, smanjivanje siromaštva, efikasnije delovanje sistema zaštite dece koja su uključena u život ili rad na ulici od iskorišćavanja i zloupotreba, unapređenje zakonodavnog okvira, razvijanje povećane odgovornosti za ovu temu od strane relevantnih aktera, unapređenja saradnje na svim nivoima (lokalnom, nacionalnom, regionalnom i međunarodnom), kao i kontinuiranog praćenja ove pojave i evaluacije rezultata. Razvoj edukativnih i informativnih programa, kao i primena holističkog principa i kontinuiranog razvoja kapaciteta svih aktera, koji su nosioci ovlašćenja u zaštiti dece uključene u život ili rad na ulici od iskorišćavanja i zloupotreba, je jedan od osnovnih preduslova za implementaciju navedenog u praksi.

Literatura

Ennew, J. (1994) *Street and Working Children: A Guide to Planning*. London: Save the Children.

Galonja, A., Morača, T., Avramović, M., Diegoli, T. (2013) *Deca u pokretu, Položaj i programi podrške i zaštite dece u pokretu u Republici Srbiji*. Beograd: Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika nasilja nad ženama–Atina.

Jović, N., Nešić, S., Birčanin, F., Čolić, G. (2011) *Prevenција eksploatacije dece u Jugoistočnoj Evropi- Dečje prosjačenje u Republici Srbiji*. Beograd: Zaštitnik građana.

Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005–ispr., 107/2005–ispr., 72/2009, 111/2009 i 121/2012.

Milovanović, M. (1995) *Socijalni rad u ustanovama socijalne zaštite*. Beograd: Savez društva socijalnih radnika Republike Srbije.

Multiple Indicator Cluster Survey–Monitoring the situation of children and women (2010) Beograd: UNICEF.

Odluka o komunalnom redu, Službeni list grada Beograda, br. 10/11.

Odluka o komunalnoj policiji, Službeni list grada Beograda, br. 6/10.

Prvi Nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji (2011) Beograd: Vlada Republike Srbije.

Redovni godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2011. godinu (2012) Beograd: Zaštitnik građana.

Strategija za smanjenje siromaštva. Dostupno na: <http://www.prsp.gov.rs/dokumenta.jsp> stranici pristupljeno 15.1.2013.

Strategija za razvoj i zdravlje mladih u Republici Srbiji dostupno na: <http://www.zdravlje.gov.rs/tmpmz-admin/downloads/zakoni1/Strategija%20Za%20Razvoj%20I%20Zdravlje%20Mladih.pdf> stranici pristupljeno 15.1.2013.

Vujović, R., Dejanović, V., Jovanović, V., Pejaković, Lj., Petrović, N. (2006) *Dečji rad u Srbiji–Analiza zakonodavstva, prakse i pojava oblika dečjeg rada*. Beograd: Centar za prava deteta.

Wernhman, M. (2004) *An outside chance: Street children and juvenile justice–an international perspective*. London: Consortium for Street Children.

Žegarac, N. (2007) *Deca govore: rizik od trgovine ljudima i rezilijentnost dece u Jugoistočnoj Evropi: izveštaj za Srbiju*. Beograd: Save the Children UK.

Zakon o javnom redu i miru, Službeni glasnik RS, br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05–dr. zakon i 85/05–dr. zakon.

Zakon o komunalnoj policiji, Službeni glasnik RS, br. 51/09.

Zakon o matičnim knjigama, Službeni glasnik RS, br. 20/09.

Zakon o osnovnoj školi, Službeni glasnik RS, br. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94–odluka Ustavnog suda RS, 22/02, 62/03–dr. zakon, 64/03–ispr. dr. zakona, 101/05–dr. zakon i 72/09–dr. zakon.

Zakon o policiji, Službeni glasnik RS, br. 101/05, 63/09 i 92/11.

Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 24/11.

Internet izvori

Đorđević, M., Birčanin F., Vasiljević M. (2011) *Mi znamo najbolje: „Terenski rad Centra za integraciju mladih“ – Vodič kroz primer dobre prakse*. Beograd: Centar za integraciju mladih. Dostupno na: http://www.unicef.org/evaldatabase/files/ZIM_01-805.pdf stranici pristupljeno 15.1.2013.

<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/> stranici pristupljeno 14.1.2013.

Prednacrta Zakona o pravima deteta. Dostupan na: <http://www.pravadeteta.rs/sr/Prednacr.html> stranici pristupljeno 14.1.2013.

Stevanović, I., Golić, M., Zečević, O. (2012) *Analize stanja i kapaciteta nacionalnog sistema prevencije i zaštite dece koja su uključena u život ili rad na ulici od iskorišćavanja i zloupotreba*. Dostupno na: www.cpd.org.rs stranici pristupljeno 15.1.2013.

IVANA STEVANOVIĆ

Children involved in the life and work on the streets as victims of exploitation and abuse

Noting the importance of the topic of this paper the author gives an overview of relevant research in this area in the Republic of Serbia, the available data on children involved in the life or work on the streets, and emphasises the risk factors that contribute to involving a child in the life and work on the streets and becoming a victim of abuse and exploitation. Taking into account the terminological inconsistency in this area, for this study the term "children involved in life or work on the street" the author used, while stressing the need for clear terminology of the observed phenomenon, as well as clear definition and differentiation of the terms "a child on the street" and "a child from the street." Based on the analysis of the current situation, the main goal of the paper is to indicate the areas for priority action and the necessity for a systemic response to this phenomenon.

Key words: a child on the street, a child from the street, victims, exploitation and abuse.